

PLÁN A METODY FINANCOVÁNÍ VÁLKY

Finanční potřeby moderní války jsou nepoměrně vyšší než tomu bylo v dobách dřívějších. Srovnávajíc jejich výši se stavem národního jmění a důchodu musíme dokonce konstatovati, že se tu projevuje nápadný nepoměr, nepoměr, který vede ke kurioznímu důsledku, že vítěz ve válce nebude zpravidla s to, aby si opatřil po skončené válce aspoň poněkud úměrnou náhradu podniknutých nákladů, a že tedy — když poražený pomáhá si z nesnáze zpravidla měnovým úpadkem — také on sám dostává se do postavení hospodářsky povážlivého, z něhož vybědnouti není vždy snadno.

Objevují se tedy zde mnohé problémy, jež třeba řešiti: problém hospodářské a finanční přípravy války; pak opatření pro překonávání hospodářských obtíží mobilisačních a zahájení války; financování samé války a souvisle s tím válečného národního hospodářství, při čemž speciální roli hraje potřeba opatření zlata a do ciziny žádaného zboží za tím účelem, aby mohly býti placeny cizozemské dodávky, jež ovšem v době války zpravidla nemohou býti opatřovány na úvěr.

O financování zbrojení v míru jedná samostatná část této encyklopedie, bylo by jen připomenouti, že sem spadá také příprava řízeného hospodářství ve válce a opatření hospodářských zařízení záložních pro případ, že by pravidelná zařízení byla zničena, ve své práci omezena nebo nepřitelem zabrána.

Jakmile bude provedena mobilisace nebo válka vypověděna, objeví se některé hospodářské a finanční obtíže: nastává nedostatek pracovních sil, jež musí býti vyrovnán silami náhradními; mobilisovaní potřebují peníze pro sebe i své rodiny, proto vybírají vklady a ruší úvěry, sbírají pohotovostní prostředky, třeba byly určeny jinam. Státní i komunální správa se setkává s podstatným úbytkem plateb daňových, dávkových i z veřejných podniků, ale zato vzrůstá její potřeba novými platy pro mobilisované a jejich rodiny (vlastní válečné potřeby jsou zatím kryty ze zásob, ač ovšem hned musí býti zařízena výroba doplňující a nahrazující a jednáno o možnosti a způsobu dodávek z ciziny).

Jsou-li tu rezervy hotových peněz nebo mincovního kovu, osvědčují se dobře v podobných dobách: říše německá hned při mobilisaci r. 1914 předala tuto kovovou rezervu, již měla z válečné náhrady francouzské a z branného příspěvku, říšské bance, která na tomto základě, zachovávajíc dokonce statutární zásadu třetinové úhrady kovové pro svoje bankovky, mohla vydati trojnásobné množství bankovek, které postalo, aby mimořádné požadavky trhu peněžního v době mobilisace úplně uspokojilo.

Bývalé Rakousko a Uhersko opatřilo v téže době pro krytí okamžitých potřeb státních peníze jednak z pokladničních hotovostí, jednak eskontem směnek na uvě-

řené daně spotřební, předměty státních monopolů a produkty horní. Směnky tyto byly vlastně normálními směnkami obchodními plně jistoty cedulovou bankou vyžadované a proti jejich eskontu nebylo lze ničeho namítati. Jinak je to ovšem s pokladničními hotovostmi: ty pozůstávají z nerozdisponovaných přebytků dřívějších let (v míře poměrně malé), potom z přeplatků úhrad a nevýplatků potřeb, konečně z posil opatřených zpravidla cestou úvěrovou. Jejich funkce, jíž zabraňují vzniku pokladního deficitu, sobě žádá, aby nebyly trvale zmenšovány a aby to, co z nich bylo vzato, bylo pokud možno do konce běžícího období rozpočtového zase nahrazeno. Těmto požadavkům bude lze za války asi stěží reálně vyhověti.

Zejména v případě, když provádí správu pokladní za stát nějaký ústav bankovní (státní, smíšený nebo soukromý), bývá už od zahájení jeho působnosti učiněno opatření, aby mohl správě státní poskytovat záloh na úhrady, které se teprve dodatečně nashromáždí, ať už jsou úhrady povahy dávkové nebo jiné, zejm. též mimořádné. Takové zálohy dávají také peněžní ústavy jiné, zejména konsorcia pro emisi státního dluhu, ale také bez této zvláštní příčiny, a to zejména ústavy povahy veřejné po případě přímo, jiné ústavy často teprve prostřednictvím takových ústavů.

Zda se objeví vhodným už v této době vypsati národní výpůjčku, jest dáno okolností případu, ale zpravidla je na to v této době málo času a také doba méně vhodná, protože praesumptivní upisovatelé jsou v tísní a hospodářský život se posud nepřizpůsobil novým podmínkám.

A tu právě proto, aby zmatek a nervosa hospodářského počátku měla čas se přizpůsobiti, a zejména není-li po ruce dosti plynulých prostředků, objeví se nutným moratorium pro soukromé pohledávky. A aby tato doba nezpůsobila vyprázdnění území válčícího státu od hodnot peněžních i po případě mezinárodně zhodnotitelných předmětů majetkových, jest mezinárodní styk platební vázán, stejně obchod devisami a valutami jakož i drahými kovy, a pro jejich vývoz, vývoz jiných mezinárodně hodnotných statků a všecken dovoz se zavádí řízení povolovací.

Jest přirozené, že všechna tato opatření nemohou se teprve tvořiti, když válka vypukne, ale musí býti uvážene připravena již dávno v míru a v případě potřeby okamžitě vydána a ve svém provedení zabezpečena.

Pokud všechna učiněná opatření nemohou zabezpečiti potřebnou peněžní plynulost, nezbylo v praxi posud nikdy nic jiného než — ať ve formálních mezích statutu ať po jeho suspendování — vyžádati si emisi bankovek od cedulové banky anebo vydání státovek. V praxi jest oboje napřed celkem stejnorodým opatřením, ale pro budoucnost vyhovuje potřebám hospodářského zapojení a napravení účinků inflace přece jen lépe provedení odborným orgánem emisním, tedy cedulovou bankou.

Financování války samé děje se jednak opatřováním definitivních úhrad, jednak cestou úvěrů, jednak cestou měnovou.

V prvním směru přicházejí v úvahu rezervní daně (jako bývala namnoze daň důchodová), které jsou již zavedeny v dobách mírových, aby jejich pravidelné ukládání bylo již provedeno. Ale v těchto dobách jsou jejich sazby mírné, spíše jen naznačující, aby v dobách válečných byly zaměněny za sazby vydatnější. Zavedení dřívější takových daní má i ten význam, že po zvýšení sazeb nelze tak hned tolik zatajovati ze základu, kolik by se dalo, kdyby se jednalo hned od počátku o daně vyšších sazeb.

Funkci rezervních daní přijímají ostatně více méně všechny daně a všichni členové úhradní strany státního hospodářství, u nichž jest ještě dána možnost sazby zvýšiti, osvobození zrušiti anebo jinakým způsobem dosíci vyššího úhradního výsledku.

Ať při daních rezervních, ať při zvyšovaných úhradách ostatních, vždy docházíme ovšem za války k poznání, že poruchy národního hospodářství a jeho tíseň

vedou k tomu, že výnos bude podstatně nižší, než by bylo možno jinak očekávat, a také následky zatížení budou národohospodářsky pronikavější, než by byly za dob normálních. Sama výnosnost bude dotčena jednak obtížemi úřadování finančních orgánů, které budou zpravidla zatíženy také jinými funkcemi, zejména řízeného hospodářství válečného, jednak osvobozeními, úlevami, sečkáním a vyloučením exekuce proti mobilisovaným a příslušníkům jejich rodin.

Jinak ovšem přinášejí užitek poněkud daňové povahy různé dávky a inkamerované výnosy z řízeného hospodářství samého (poplatky v povolovacím řízení, zisky z vázaného hospodářství obilního, tukového, masného, otopem atd.)

Daně povahy kapitálové bývají někdy brány ve prospěch válečné přípravy (říšskoněmecké branné příspěvky), jindy k účelům paralysování válečných škod a konečnému vyřízení válečného hospodářství (naše dávka z majetku a z přírůstku na majetku), ale mohou se vyskytnouti také za války samotné. V tomto posledním případě nebývají ani formálními daněmi kapitálovými, ale upínají se spíše k předmětům, jejichž zdanění se těší jakési popularitě. Bývají to t. zv. daně ze zisků válečných nebo také nazvané daněmi válečnými. Jméno jest sugestivní, obsah může býti různý a může třeba také odporovati národohospodářským požadavkům i principu spravedlnosti, jak ostatně v dobách tísně se děje častěji. Že také různá osvobození, třeba „na věčné časy“ udělená, v době války neobstojí, je na bílé dni.

Jak patrně z vylíčeného, nemůžeme v době války počítati s nějakým zvláštním výnosem daní a dávek a vůbec řádné strany úhradní (ba i dávkové mimořádné strany). Jest ovšem přirozené, že nesmí tato stránka přece jen býti plně zanedbána, už z důvodů psychologických, jež znamenají posílení finanční sebedůvěry a úvěru prokázanou snahou po správném a definitivním uhrazení potřeb, ale také z důvodů praktické politiky finanční, protože právě v takové době uzákoní se poměrně snadno i takové opatření, jehož finanční správa vůbec potřebuje, ale jež v dobách normálních bylo by velmi nepopulární a tedy pro parlamentní projednání nenosné. Na to nebylo by zapomínati.

Stejně psychologické povahy jest snaha po úsporném hospodářství, pokud nesouvisí s vedením války a také tu jest dána příležitost zbaviti se nevhodných a tíživých úkolů veřejných, pro něž by se v dobách normálních našlo mnoho přímluvy pro zřetele volební.

Přijde tedy v úvahu především mimořádná strana úhradní, a tu nejprve veřejné výpůjčky. Prodej státního majetku obyčejně v této době není brán v úvahu: není kupců, a jsou-li přece, dávají málo, je tu jednak riziko, jednak důtklivá nabídka. Uskuteční-li se přece prodej, bývá to za lichvářských podmínek a po případě ještě s klausulemi politickými ve prospěch kupujícího.

Výpůjčky normálního způsobu přijdou v úvahu zejména na počátku války, pokud není ještě úvěr státní značněji vyčerpán. Některé státy drží se i nadále ve válce svých usuálních forem úvěrových, ale ovšem průběhem času dodávají jim některých žádoucnějších vlastností, tak osvobození od daně rentové, důchodové, dědické, vyšší zúročení, způsobilost pupilární jistoty, ale také někdy speciálních záruk a zástav (vůči věřitelům vnitrozemským nemá tato okolnost celkem praktického významu, může ho arci nalézt i v poměru k věřitelům zahraničním).

Jiné státy (a těch jest asi většina) vytvářejí zvláštní typ úvěrový v t. zv. válečných půjčkách, jež bývají vydávány nejčastěji ve formě výpůjček slosovateľných, shora zmíněnými lakadly opatřených (v dřívějších dobách bývaly to také výpůjčky loterní), při nichž se uplatňuje také větší nebo menší míra donucení, po případě zase entusiasmu, aby bylo dosaženo úspěchu tranší výpůjčky národní. Donucení může býti přímé, ale větší měrou se uplatňuje donucení nepřímé, jež se vykonává na do-

davatele (musí přijmouti část zaplacení v titrech půjčkových — po případě ještě vedle jiných úvěrů a sečkání, jež mají poskytnouti), na podniky a majetkové masy veřejnému dozoru podléhající, na osoby ve službě vojenské, osoby, jimž mají býti poskytnuty válečné výhody a osvobození a zkrátka na všechny, kdož v této době od státu něčeho sobě žádají. Jest jasné, že z napjatého hospodářství národního těžko se získávají prostředky hotové a proto se činí opatření, aby mohl býti pro upisování těchto půjček opatřen úvěr; v menším měřítku jde tu o zálohy na služné upisujících gažistů, ve velkém měřítku pak o lombard výpůjček, třebaš teprve upisovaných, u cedulové banky.

Jde tu v podstatě tedy o formální výpůjčku u obyvatelstva, ale materiálně o její poskytnutí cedulovou bankou a o vydání bankovek, jež ovšem jdou na cíle především spotřební, nejsou emisí normální ani penězi hospodářsky fundovanými. Nastává tak tedy inflace.

Zjev inflace nemusí býti omezen na lombard válečných půjček: mohou býti lombardovány také jiné skripturní obligace státní, přímo honorovány státní směnky a bony, po případě přímo poskytnuty zápůjčky dlouhodobé. Účinek těchto opatření bude vyličen ve stati „Měnový problém války“.

Ale také mezinárodní poměry vykonávají za války vliv na finanční stav válčících států.

V první řadě může tu jíti o přímé zahraniční podpory (subsidie), jichž poskytuje stát finančně mohutný slabším spojencům (v dobách historických nejvíce v tomto směru učinila Velká Britanie); světová válka ovšem ukázala spíše poskytnutí zá-půjček, jejichž splácení v dobách mírových se vymáhalo dosti intensivně, ale které nemělo namnoze úspěchu (zkušenosti Spojených států amerických). Podpory začasť neposkytují se v penězích, nýbrž in natura, ve válečném materiálu a potravinách.

Negociace výpůjček v neutrální nebo přátelsky nakloněné cizině nedá se ovšem zabrániti, ale nepotkává se ani s entusiastickým přijetím, ani se zvláště příznivými podmínkami. Jsou ovšem také někdy výpůjčky nutně poskytovány, aby se válčící spojenec předčasně nezhroutil.

Sama válka poskytuje příležitost k ziskům i ztrátám válečnou kořistí, vybíranými daněmi, dávkami a rekvizicemi na obsazeném nepřátelském území, jemu uloženými kontribucemi válečnými i z rekvirované práce jejich obyvatelstva a z práce válečných zajatců.

Výkony pro veřejné potřeby in natura jistě se ve válce velmi rozmnoží: ať jde přímo o osobní službu vojenskou, o válečné úkony, o veřejné práce, příprave a ubytování; peněžní náhrady za takovou činnost jsou minimální.

Kapitolou pro sebe jest opatření platidel do ciziny. Jistě může tu hráti význačnou roli zahraniční výpůjčka, pokud tu jest a v dostatečné výši. Ale neméně jest důležité dostati pod kontrolu všechny presumptivní platební prostředky, jichž by bylo možno do ciziny užítí. Je to jednak zlato v držení samého státu a cedulové banky, ale také zlato a jiné drahé kovy v rukou obyvatelstva, jež jsou podrobeny soupisu a jimiž není možno bez dovolení úředního disponovati.

Devisy a cizí valuty jsou ve vázaném hospodářství zvláštní ústředny a celý platební styk mezinárodní jest pod kontrolou a usměrňován. Ani kompenzační obchody nebývají z tohoto regulování vyňaty, ježto státu musí býti vyhrazeno právo stanoviti předměty, jež mají býti zakoupeny z kompenzace, a pořadí, v němž mají býti zaplacené. Zvláštní zřetel jest věnován a ústřední zpeněžení jest zařízeno u předmětů, které jest možno hladce a se ziskem v cizině odbyti (cukr, luh, kovy, palivo, výbrojní a výstrojní předměty a p.), kde se jejich odbyti řídí možností nákupu a provedení dodávky. Jest ovšem přirozené, že se provádí také soustředěné hospodářství všemi statky, jichž v době války se ukazuje nezbytná potřeba i obmezená zásoba.

Nynější způsob vedení války zdůrazní zajisté někdy zřízení zahraničních výrobních, zásobovacích a financovacích středisek, jež by po případě mohla působiti ve státech neutrálních.

Každá válka se jednou skončí. Ukončí-li se prostě tím, že některý posud samostatný stát změní svou územní svrchovanost, odpadá přirozeně nějaké zvláštní jeho plnění k tomu cíli, aby vítěze za utrpěné škody a vynaložené náklady nějak odškodnil. Jest ostatně také možné, že náhrada bude hledána spíše na poli politickém: v odstoupení území, v poskytnutí politických výhod, ve zrušení posavadních a vstoupení v nová politická spojení. Může se státi, že i t. zv. válečná náhrada bude hráti spíše úlohu politickou a její splácení bude požadováno zejména tehdy, když bude potřeba vykonávati na povinného nějaký nátlak (takovým příkladem byla turecká válečná náhrada po válce rusko-turecké). Arci i tento nátlak bude se moci vykonávati jen tak dlouho, dokud stát povinný nezesílí tak, aby válečnou povinnost sobě uloženou mohl s úspěchem odmítnouti nebo pokud se jí nezbaví cestou mezinárodních úmluv.

Jiným způsobem náhrady nepřímé bude poskytnutí hospodářských výhod ať obecných (politika t. zv. otevřených dveří) nebo speciálně ve prospěch státu vítězného. Výhody tyto mohou býti rázu nejrozmanitějšího.

Odedávna ovšem počítá vítěz s přímou náhradou, t. zv. náhradou válečnou, již se mu má dostati od poraženého. V dobách dřívějších bylo její stanovení v účinné výši snazší než dnes, protože válka nevyžadovala takových nákladů a nepůsobila takové zhouby, jako je tomu dnes. Bylo možno tedy stanoviti náhradu, která hmotné ztráty celkem vyrovnala a po případě je ještě překročila a poskytla vítěznému státu nějaký zisk.

Ale tato možnost dnes mizí a vidíme už v jednání mírovém po světové válce, že vítězné státy byly si vědomy toho, že na vymožení náhrady všech škod a ztrát není ani pomyslení a projevíly to výslovně i v mírových smlouvách. Prohlásily, že žádají tedy na reparaci škod jen platů prakticky dosažitelných. Vidíme, že praxe jim ani těchto ve stipulované výši neposkytla.

Jistě jest důležitým problémem poválečným, jakým způsobem by bylo možno reparační platy zaplatiti a co stát vítězný má učiniti s přijatými platbami. Problém tento je na obou stranách obtížný, protože zaplacení těchto velikých částek v penězích najednou není možné a při placení lhůtním předpokládá nějakou možnost, aby platební prostředky vydané se mohly nějakým způsobem vrátiti a k opětné platbě sloužiti. Přijetí pak velikých částek peněžních je s to, aby vyvolalo inflační zjevy nemírným zvýšením cirkulace třeba plnohodnotných peněz.

Vidíme tedy, že stát platící hledí, aby svoje závazky mohl financovati především zbožím, ať přímo dodávaným státu věřitelskému, ať jinam exportovaným za účelem opatření potřebných devis. A protože stát dlužnický zboží a práci snáze dodá než peníze, viděli jsme po světové válce, jak státy věřitelské žádaly plnění naturální a nebo se jím spokojovaly. Nelze jistě neviděti, že tento způsob placení sice ukládal nesporně oběti hospodářské dlužnickému státu, ale na druhé straně zmnožil v něm pracovní příležitost a učinil jeho výrobky známými a hledanými také na trzích, kam by se byly jinak jenom velmi nesporně dostaly.

Jinak stát věřitelský přijímané platy nenechává ihned cirkulovati ve vlastním systému hospodářském: tu jejich část uschová jako válečný poklad, tu jím posílí kovovou úhradu vlastní banky cedulové, zaplatí své dluhy, po případě vydává přijaté úhrady postupně, takže může po nějaký čas vystačiti s menším břemenem daňovým než by jinak bylo zapotřebí a než tiskne národní hospodářství ve státech konkurujících; tato okolnost bývá impulsem k rozvoji národního hospodářství a úspěchům na zahraničních trzích. Nelze ovšem zapomínati, že tento prospěch a tato výchovná

podpora může potrvati jen dočasně a nezařídí-li se výroba v dobách podpory na možnost úspěchu také po jejím odpadnutí, může vyčerpání náhradových úspor vésti k hospodářské krizi.

Protože stát dlužnický shání peníze také cestou úvěrovou a na vlastním území jich dosti nesežene, obrací se i do ciziny a protože jeho poptávka jest důtklivá, nabízí výhodné podmínky úvěrové; proto se zahraničí čile účastní na jeho výpůjčkách, ať pro placení reparací, ať pro znovuzřízení vlastního národního hospodářství. Zpravidla účastní se tu i finanční svět státu vítězného, kde peněžní plynulost bývá značná. Ale z toho vyplývá hned další důsledek příznivý státu poraženému: vlivné finanční kruhy zahraniční mají zájem na jeho udržení a na jeho hospodářské prosperitě, aby nepřišly o zapůjčený neb jinak investovaný kapitál a jeho užitky a proto podporují snahy tohoto státu, aby se zbavil dalších břemen, aby se zase včlenil v hospodářskou organisaci světovou, ba posilují také jeho politickou posici, jež má příznivě působiti na hospodářský rozvoj.

Ale každý stát má po válce řadu hospodářských a finančních starostí (i kdyby byl býval vítězem a přijal nějaké reparační platy): ty souvisí se ztrátami na lidském materiálu, na vysunutí výroby a vůbec hospodářské činnosti z normálních kolejí, na nutnosti nového boje o mezinárodní posici hospodářskou. Nadto bude tu vždy potřeba mnoho zničeného nahraditi, zanedbaného uvésti do pořádku a po případě vzíti zřetel na nové poměry utvořené následkem války. Nesmíme zapomínati, že tyto nové poměry mohou každému státu ukládati větší oběti vlastní bezpečnosti a veřejnému zájmu než bylo dříve zapotřebí. Také pracovní schopnost a pronikavost hospodářského smyslu bývá po válce horší a k nápravě jest zapotřebí nějakého času.

Začasté projeví se tyto nesnáze ve zmatku měnovém, který ostatně nebývá omezen jen na stát jediný. Ostatně zabýváme se jím speciálně v jiném článku této publikace. Ale není to jen měna, na niž nutno vzíti zřetel. Zákon stoupajících nákladů veřejných se nikdy neuplatňuje tak jako po válce, a tu ovšem třeba zpravidla pečovati o to, aby posavadní zdroje úhradní více vynášely a nové byly otevřeny. Jest pak také potřeba něco učiniti s válečnými výpůjčkami. Tyto poslední si musí dáti zpravidla líbiti konversi provedenou po případě za příležitosti arrosace, tedy spojení s nějakou další výpůjčkou mírovou. Ve státech nových a s novou státní mocí na tom kterém území mohou býti válečné výpůjčky dokonce repudiovány, ač se to přece tak snadno neděje pro hospodářské škody, jež by s příliš bezohledným postupem byly spojeny. Ale konečně právě valutové poměry to bývají, které nabubřelý veřejný a soukromý úvěr zase stlačí do rozměrů rozumné výše a snesitelnosti, třeba tento proces je bolestný a přináší s sebou mnoho nespravedlnosti a vážné a dlouho pocíťované poškození národního hospodářství.

Jestli kde, tedy na poli hospodářském jest viděti, že válka jest věcí vážnou a odpovědnou, že jest možno k ní se utéci jen v potřebách nejvyšší důležitosti, ale že také nemá býti váháno s mírovým financováním všech zřízení, která mohou válce brániti nebo ji zkrátiti a zabezpečiti její úspěšný výsledek.

JOSEF DRACHOVSKÝ

MĚNOVÝ PROBLÉM ZA VÁLKY

Okřídlený výrok, že k vedení války jest potřebí peněz, peněz a opět peněz, mohl povstati teprve v době novější, kdy hospodářský podklad vedení války a jeho opatření veřejnou mocí vystoupil do popředí. Nabyt většího významu, když při vedení války nejde pouze o opatření armády samé, ale také všeho obyvatelstva a vůbec o organizační usměrnění a skloubení veškerého života ve válčícím státu. A nabyt konečně zvláštní formy, když důležitou složkou financování i prostředkem usměrnění se staly operace měnové, a to zejména moderní cesty emise papírových peněz. Jinak jest ovšem pravda, že válka jako zjev hospodářský i politický vykonává také na měnu vliv, a to i tehdy, nežádá-li se (zatím) finanční pomoci v opatřeních valutových a není-li vnitřní hodnota peněz nijak dotčena, po případě nastává-li v některém válčícím státu následkem zvláštních poměrů válečných plethora peněz i měnového kovu, zejm. zlata.

A konečně musíme si býti vědomi toho, že válka působí také na zvláštní utváření měnových poměrů ve státech neutrálních a tyto poměry vrhají zase svůj zvláštní odraz na měnové poměry ve státech válčících.

Nejčastějším zjevem měnovým ve válčícím státu jest inflace. Počíná se tím, že jest vydáváno více oběživa, a zejména papírového, na základě zdánlivě hospodářských odůvodnění, a vydávání toto se děje na základě potřeby financování úvěrů spotřebních. V tom směru tedy je stav oběživa zvětšen, aniž by bankovní úhrada bankovek měla svoje pravidelné kvality a případné vydání státovek převyšuje velmi značně potřebu oběživa. Hned zde možno připomenouti, že u států, jež svým spojencům dodávají potřeby nikoli ve formě subsidií, ale na hotové zaplacení, může se bez ohledu na stav válečný objeviti rozmnožení zlatého oběživa po případě vůbec zlata, které může aspoň potud, pokud není jinam do zahraničí včas absorbováno, způsobiti rovněž inflaci, třebaže ovšem nikoli trvalé povahy.

Inflace papírových peněz vypuzuje z oběhu peníze kurantní a po případě hodnotné peníze zahraniční, ale postupem času mizejí i hodnotnější mince drobné, jež se potom nahrazují mincemi z lacinějšího materiálu, jako železa, a po případě i nekovového; vyšší jednotky v drobných jsou nahrazovány papírovými penězi znějícími na nízké hodnoty, což při inflaci působí rozmnožení potřeby papírového oběživa a tedy příznivě na udržení jeho hodnoty. Mizející drobné bývají nahrazovány dokonce dílci peněz papírových, ale také náhražkami vydanými státem (poštovními známkami) nebo jinými tělesy veřejnými (na př. obcemi), ba i osobami soukromými. Užívání těchto náhražek jest arci zasahováním do mincovního regálu a výhradního práva vydávati peníze, může vésti také ještě k větším nesnázím peněžního oběhu než po-

savadní poměry samy působí, a proto správa státní se staví proti tomuto postupu, stihá jej a mlčky trpí jen v případech nouze.

Inflace se zvětšuje ať přímou další emisí státovek, jimiž stát kryje svoji jinde neuhrazenou potřebu, ať nepřímou emisí bankovek. Úhradou jejich jsou budto bezprostřední úvěry státní nebo lombard státních papírů. Mohou být lombardovány státní papíry buď přímo státu nebo soukromým upisovatelům státních výpůjček (zejména t. zv. válečných), kterýžto poslední postup jest obvyklejší a přináší státu aspoň nelombardovanou částku upsané zaplacené výpůjčky od upisovatelů a nikoli způsobem přímo inflačním. S druhé strany zase jest ovšem pravda, že výše lombardu bývá značná a od nominale se daleko neliší.

Ať přímé výpůjčky u cedulové banky působí na mobilitu její nepříznivě a jejich částka jest překážkou, aby cedulová banka nemohla ovládati úspěšně trh úvěrový ve státu, mají zápůjčky lombardní, ať už poskytované bankou přímo upisovatelům nebo prostřednictvím jiných peněžních ústavů, které úpisy samy lombardují a teprve kumulativně je předkládají cedulové bance, aby jim dalším lombardem vydané částky nahradila, vedle účinku na ovladatelnost úvěru jistě další nepříznivý účinek povinnosti přijímatí úrokové platy na lombard a hradití jimi úroky vkladatelům, kteří tohoto lombardu poskytli, nebo aspoň útraty oběživa na základě lombardu emitovaného. Zdálo by se, že se věc provede snadno z úroků, které správa státní platí upisovatelům půjček, ale věc nebývá tak jednoduchá. Jednak ohromná emise těchto půjček nese s sebou také ohromné břímě úrokové, které se v dobách války sice hradívá opětnou další inflací, ale tak to nemůže pokračovati, a proto — nevyřídí-li se věc snad naprostou depreciací hodnot valutárních — bude nutná později konverse, která musí být provázena normativním snížením úrokové míry bankou placené (jiné už zaplacené náklady nelze ani normativně snížit). Ovšem praktické zkušenosti ukazují, že i tento postup jest schůdný jen tehdy, nezmění-li se po válce územní svrchovanost. V tomto případě samo označení výpůjčky jako válečné dává s hlediska mezinárodního práva nastupujícímu státu možnost, aby ji odmítl anebo jí vůbec libovolně naložil (u nás bylo připuštěno částečné zhodnocení cestou arrosace). Tento postup může se ovšem dotknouti těžce všech hospodářských poměrů, které v této souvislosti se nalézají a může immobilisovati, ba i existenčně ohrozití peněžní ústavy takto zangažované.

To jest ovšem důvodem, že nová územní svrchovanost zpravidla vůči takovým výpůjčkám se nestaví zcela odmítavě.

V době války samé, kdy na všechna hospodářská opatření bere se měřítko nouze a měřítko účelnosti v podpoře vedení války, snáší se i pokračující inflace poměrně klidněji než v dobách jiných: je tu veliká potřeba oběživa, oběživo činí možným aspoň formálně závazky plnit a platit vše to, co na osobních požitcích má se dáti vojsku i jeho doma zůstávajícím příslušníkům, ba připouští v tomto směru i jakousi z psychologických důvodů žádanou liberalitu. Proto můžeme pozorovati poměrně snazší absorpci velikých emisí oběživa a pokles jeho hodnoty poměrně pomalý. Jest sice pravda, že vláda pravidelně zakazuje různé hodnocení kovového oběživa a papírových peněz a zachycené případy trestá, ale to má jen ten účinek, že kovové peníze tím spíše zmizí. Podle okolností státní správa sama je vyměňuje za kurs, který při přesahuje (to je ovšem další prostředek inflace).

Udržení a dirigování zlatých zásob, devis, zahraničních valut, ba i zboží, které se může do ciziny prodati za „ušlechtilou valutu“, zabezpečuje se kontrolou a regulováním jejich mezinárodního pohybu. Zlato jest dokonce regulováno i ve svém vnitrostátním oběhu. V působnost vstupují tu valutové a devisové komise (nebo jiné orgány, po případě přičleněné ke státní správě finanční nebo k cedulové bance),

úřady pro zahraniční obchod, úřady kompenzační, podle okolností vojenské dirigování mezinárodního pohybu zboží, zejména pokud jde o prioritu vyřízení zakázek a platebního postupu. Čím dále tím více asi v tomto směru bude zdůrazňována nutnost jednotného a cílevědomého řízení hospodářského, a toto bude čím dále tím více sjednocováno v jediném vrcholném orgánu pro obranu státu zřízeném, a v tomto orgánu správa vojenská má a bude mít zvláště vynikající postavení.

Jest přirozené, že toto dirigování a tento pohyb nemůže se dít především s hledisk národohospodářských, ale spíše ve znamení co největšího vystupňování obranné i útočné síly státní, při čemž paralysování případných národohospodářsky nepříznivých účinků ponechává se pozdější době mírové a po případě se doufá nahraditi z očekávaných plnění poraženého nepřítele. Ale zkušenost ukazuje, že přece jen není vhodné zcela stranou ponechat všechny národohospodářské zájmy, protože hluboký hospodářský rozvrat může mít podobné následky jako porážka na bojišti, a poraženého může ponořit ještě hloub do nesnází, z nichž může vybědnouti jen nadmíru zeslaben a bez naděje na ozdravení v dohledné době.

Zkušenosti ze světové války jsou tu zcela příznačné. Před válkou nikdo by nebyl věřil, že bude možno tak daleko zajít ve vyčerpání úvěru, o němž musilo být už napřed patrné, že nemůže být splacen, ba ani zúrokován, a že bude možno tak dokonale vykořistiti všechny hospodářské zdroje země, jako se stalo. A výsledek se dostavil: ústřední mocnosti neprohrály válku jen (ba snad ani především) na bojišti, ale prohrály ji na hospodářském poli, jež už nebylo s to, aby podávalo politickému životu platformu, na níž by mohl existovati. A tuto válku prohrály ještě po ukončení války po druhé bankrotem svých měn a těžkým hospodářským zhroucením. A toto zhroucení bylo součástí a spolupříčinou světové hospodářské krise, k níž přirozeně přispěly také hospodářské excesy a rozvraty způsobené v zemích dohodových a po případě také neutrálních.

Jak řečeno, toto zhroucení projevilo se zase v první řadě v hospodářství měnovém. Po válce zmizely zvláštní impulsy k udržování hodnoty inflačně znehodnocené měny, a tato dostala se do prudkého poklesu hodnotného. Mělo to i své mezinárodní příčiny: státy válečivší potřebovaly doplniti a nahraditi to, čeho bylo nutně zapotřebí a co válkou bylo zničeno anebo zanedbáno. Vlastní výrobou k tomu nestačily, anebo by bylo takové opatřování náhrady trvalo nepoměrně dlouho. A zdlouhavost v mezinárodní konkurenci vývojové znamená vždycky veliký handicap hospodářský i politický, který může být v budoucnosti vyrovnán jenom naprosto neúměrnými obětmi z ostatního státu a jeho obyvatelstva. Proto bylo potřebí kupovati z ciziny, poptávka byla důtklivá a mnohostranná a proto bylo kupováno drahé. Tíseň nutila, aby bylo kupováno za každou cenu. Cizina žádala především zlato: jeho zásoby se tedy kvapem menšily. Devisami a zahraničními valutami bylo možno málo zaplatiti, protože vyčerpáný a své hospodářství teprve readjustující stát měl málo toho, co by mohl vyvézt. Hledělo se tedy kupovati za vlastní papírové peníze, což ovšem cizina neuvítala příznivě a reagovala na tyto pokusy dalšími prudkými poklesy mezinárodní hodnoty papírové měny kupujícího státu. Proto hleděl tento stát opatřiti si prostředky v cizině samé různými způsoby výpůjček, ale zejména bankovní konsorcia nechtěla se spokojiti s pouhým slibem zúročení a splácení ve měně státní a žádala záruky. Tyto záruky byly různého způsobu, ale byly vždy dokumentární povahy pro nedostatek vnitřní hodnoty měnové. Tíseň donutila dlužící se státy na vše přistoupiti.

Pokud tu bylo zařízeno nějaké placení reparací, byla dána nová příčina vnitrozemských i zahraničních dluhů u státu dlužnického; že i u státu věřitelského mohly tyto zjevy být provázeny některými nepříznivými účinky, bylo naznačeno již výše.

Prudký postup inflační vedl i k některým technicky zajímavým úkazům: tiskací stroje na papírové peníze (dnes už rotačky) nestačily vzrůstající potřebě a proto byly bankovky (po případě státovky) vydávány technicky nedokonaleji, jen když to tisk urychlilo; byl tu tedy tisk jen po jedné straně, což umožňovalo za stejnou dobu vytisknouti dvojnásobné množství papírových peněz u srovnání s tím, kolik by se jich vytisklo, kdyby byl jejich papír potištěn po obou stranách.

Jejich znehodnocení způsobilo, že na papírové peníze neužívalo se již papíru té kvality jako dříve, a také tisk sám i barvy k němu užívané byly kvality horší. Znehodnocení pak vyloučilo z praktického oběhu papírové peněžní prostředky nízké hodnoty jmenovité a dávalo možnost vydávati peníze fantastických cifer nominálních.

Celý tento vzrušený průběh, dávající podnět k neslýchané spekulaci měnové a vyřadující domácí měnu naprosto z funkce míry a uchovatele hodnot (v této funkci užíváno obecně buď měn cizích, poměrně odolnějších, nebo přímo drahých kovů; pokud šlo zejména o uchování hodnot, byl tu obecný útěk od hodnot valutárních a příklon k hodnotám substančním) nemohl přirozeně končiti nikde jinde, nežli ve měnovém úpadku.

Jeho „dobromyslné“ formy, známé na př. z amerických papírových peněz po boji za svobodu arci dnes zmizely, ale zato zůstala zachována aspoň forma zachování nějaké hodnoty. Někde, jako na př. v říši německé, byla tato hodnota nadmíru malá a byla stanovena jistě libovolně. Jinde, jako v Rakousku a Maďarsku, přece jen hodnota peněz tou měrou nepoklesla a zůstalo zde hodnotné residuum vyšší. Ale snížení hodnoty peněz bylo zjevem ve válce i po ní velmi obecným a proto není divu, že potřeba nějakého hospodářského klidu ve vnitrozemí a pevnější hodnotné míry vlastní vedly k pokusům stabilizačním zpravidla přes novou měnu nebo aspoň novou jednotku měnovou, která nastalé znehodnocení sice petrifikovala, ale měla dalšímu jeho postupu postavit hráz. To ovšem nesouviselo ještě s pozdějšími zjevy devalvačními, které měly přizpůsobiti hodnocení a kupní sílu měnové jednotky poměrům mezinárodním a brániti měnovému dumpingu (že ne vždy s valným úspěchem, bylo vyloženo jinde).

Jest pravda, že se některé státy pokusily dojíti ke spořádanějším poměrům měnovým cestou deflace, ale tato byla po válce velmi málo schůdná, protože byla tu spousta úvěrů, mezd a jiných závazků, stanovená na základě měnové hodnoty pokleslé a zvýšení hodnoty měnového nominale znamenalo by násobné zatížení plát-covo, jež za dob beztoho hospodářsky svízelných a sociálně neklidných nebylo prostě únosné.

Nedalo se prakticky provésti, aby dřívější závazky byly v nové měně nebo v nové jednotce hodnoceny podle hodnoty v době vzniku, ale aspoň částečně se o to pokusily státy, které svoji starou měnovou jednotku příliš znehodnotily, t. zv. nadhodnocením („Aufwertung“) závazků, které by poklesem nejtíže utrpěly. Praxe ovšem ukázala, že toto nadhodnocení nebylo nikdy zvláště veliké.

Znehodnocení měnového nominale mělo své národohospodářské účinky: snížení kapitálové hodnoty úvěrů, snížení výnosů úroků, rent, mezd, ale také veřejných daní a dávek. Na jedné straně se břímě ulehčovalo, na druhé se objevoval nedostatek. Některé, zejména vnitrozemské složky výrobní režie se zmenšovaly, jiné, zejména zahraniční, se zvyšovaly. Ale ceny dostaly impuls ke zvyšování a přirozeně se tím dostala do pohybu také otázka mezd a otázka uvedení výnosů dávkových na stejné efektivní niveau (nehledě ani na poválečnou zvýšenou potřebu veřejných úhrad).

Z toho tedy povstal zmíněný sociální neklid a ovšem i hospodářský neklid provázající každé důraznější opatření měnové a dávkové.

